

Hungarológia Finnországban – a paradigmaváltás ideje

Tuomo LAHDELMA

Az ember azt gondolná, hogy Finnországban fokozott figyelmet fordítanak a magyar nyelvre és kultúrára. De ez egyáltalán nem így van, sem az általános és középiskolákban, sem az egyetemeken. A finn gimnáziumokban nincs magyartanítás, s ebből adódóan érettségizni sem lehet magyar nyelvből. A finn tanulók legfeljebb hobbyból, alkalmilag tanulnak magyarul, ha például osztálykirándulásra készülnek Magyarországra. Ez a helyzet nemcsak meglepő, hanem kellemetlen is, mivel Magyarországon legalább három gimnáziumban lehet érettségit tenni finn nyelvből.

Azt a kérdést, hogy a magyar nyelvnek és kultúrának miért nincs kiemelt helye a finn egyetemeken, történetileg kell megközelíteni. A finnek számára a magyarságtudomány elsősorban a finnugrisztika részterülete volt. Ennek megfelelően a magyar nyelv és kultúra oktatásának a legnagyobb hagyománya a helsinki és a turku egyetemen van – ott tehát, ahol külön finnugor szak létezik.

Tekintsük át közelebbről a helsinki és turku egyetem magyar oktatásának sajátosságait! Rögtön az elején le kell szögeznünk, hogy a két egyetemen tanított finnugrisztika a fogalom szűkített értelmében vett tudományterület, tudniillik finnugor *nyelvtudományi* szak. Tehát mindkét egyetem gyakorlatában eltávolodtak a finnugrisztika eredeti értelmétől, miszerint a finnugor nyelveket azért vizsgáljuk, hogy jobban megismerhessük a finnugor nyelveket beszélő népek történelmét. Itt a nyelvészet tehát már nem egy másik tudományterülettel áll elválaszthatatlan kapcsolatban, hanem alárendelt helyzetéből megszabadult, önállóvá vált tudományterületként funkcionál.

A helsinki egyetemen a magyar nyelv rendszeres tanítása már az 1800-as évek utolsó évtizedeiben elkezdődött. Ez elsősorban az egyetem akkori finn professzorának, a finnugor nyelvtudomány egyik nagy úttörőjének, August Ahlqvistnak (1826–1889) köszön-

hető, aki nagy figyelmet fordított azokra a nyelvekre, amelyek a finnugor összetartozás hipotézise alapján a finnel rokon nyelvek. Ahlqvistnak a magyar nyelv fontosságáról vallott felfogását mi sem fejezi ki jobban, mint az a tény, hogy az ő professzorsága idején nevezték ki a helsinki egyetemre Oskar Blomstadtot a magyar (és a finn) nyelv magántanárának (1869), valamint Antti Jalavát a magyar nyelv rendkívüli lektorának (1881).

1925-ben a helsinki egyetemen állandó magyar lektori státust alapítottak. Az újdonsült lektorátus igen sok könyvajándékot kapott Magyarországról, és mivel azt kívánták, hogy a magyar könyvtár önálló egység maradjon, három évvel később, 1928-ban létrehozták az egyetem magyar intézetét. A magyar szak születése viszont még több mint fél évszázadot váratott magára: csak 1985-ban jött el az ideje. A magyar először mellékszak lett, az 1956-ban alapított finnugor tanszék keretében működve, elsősorban a finnugor szakosoknak szánt magyar specializálódási lehetőségként. 1990-ben a magyar szak főszakká vált. E fejlődés hátterében az az igen fontos tény áll, hogy a helsinki egyetem 1983-ban magyar nyelv és kultúra vendégprofesszori állást kapott.

A helsinki egyetem magyar szakjának a jellegét az determinálja, hogy egy nyelvészeti szakon belül jött létre, és hogy a szakért jelenleg is – igaz, a magyar vendégprofesszorral együtt – a finnugor nyelvtudomány professzora felelős. A szak tehát filológiai jellegű, amit eredeti neve is hűen tükrözött: „magyar nyelv és irodalom szak”. Jelenleg a szak elnevezése: „magyar nyelv és kultúra szak”, és a legújabb vizsgakövetelményekben a történelem és a kultúra egyéb területei a korábbinál lényegesen nagyobb figyelmet kapnak – akkor is, ha a szak tovább is erősen filológiai jellegű.

A helsinki egyetemen a magyar nyelv helyzete erősen a finnugor szemléletű nyelvtörténet függvénye. Első lépésként a finn nyelv oktatásában és kutatásában érvényesül a finnugor hipotézis: a finn nyelv történeti szempontú megközelítéséből indulnak ki, s ez automatikusan feltételezi azoknak a nyelveknek a figyelembe vételét, amelyeket a finnugor hipotézis összekapcsol. Ebben a fázisban a magyar nyelv vizsgálata és oktatása a finn nyelv kutatásának és oktatásának részeként jelenik meg. A második lépésben az egyetem intézeti struktúrájában és az oktatás szerkezetében a finn és a többi

finnugor nyelv különválnak, miközben azonban a tudományos szemléletben még mindig elválaszthatatlanok. Ez a periódus a magyar nyelv „aranykorának” is tekinthető, mivel ebben a fázisban a magyar a finn és finnugor szakos hallgatók számára egyaránt fontos. A harmadik lépésben a magyar egyre inkább mint önálló tárgy jelenik meg. Ez első pillantásra mindenképpen üdvözlendő jelenségnek tűnhet, de a háttérben ott rejlik az az elgondolkodtató változás, hogy a magyar nyelv és kultúra már nem feltétlenül számít a finnugrisztika részének. Ez tulajdonképpen azt jelenti, hogy hanyatlásnak indult az a föltevés, ami eddig a finn egyetemeken felvirágoztatta a magyar nyelv oktatását és kutatását. Erre még vissza kell térnünk – de tekintsük át előbb a magyar nyelv és kultúra helyzetét a többi finn egyetemen!

A turkui egyetemen a magyar nyelv helyzete nagymértékben hasonlít a helsinki egyetemen betöltött szerepéhez. Magyartanítás az 1920-as évek óta folyik, és 1960-tól kezdve az egyetem magyar lektori státussal is rendelkezik. Az oktatás eleinte a finn intézeten belül zajlott, 1966-tól pedig az akkor alapított finnugor tanszéken belül. Turkuban is – ugyanúgy, mint Helsinkiben – a finnugraszaton belül idővel lehetőség nyílt a magyar filológiai specializálódásra, de mivel Turkuban a lektor mellett nincs vendégprofesszor, az ottani magyar szak nem nőhet – és nem is nőheti – ki magát főszakká. Azt, hogy a turkui magyar szak jellege igen közel áll a helsinkiéhez, többek között az fejezi ki, hogy a turkui egyetemen elkezdett magyar tanulmányokat minden nehézség nélkül lehet folytatni Helsinkiben.

A helsinki és a turkui egyetemen a magyaroktatás tehát két értelemben is indokolt volt: egyrészt a finn szakosok számára a magyar mint rokon nyelv volt fontos, másrészt pedig a magyar nyelv és kultúra a finnugor szakos tanulmányoknak is – érthető módon – igen fontos részét képezte és képezi ma is. A többi finn egyetemen hagyományosan csupán az első indíték – ti. a finnel feltételezett rokonsága – tehetette fontossá a magyart. Ezért talán nem is meglepő, hogy a finn egyetemek közül – Helsinki és Turku mellett – csak Jyväskyläben van magyar lektori státus. A joensuui, az oului és a tamperei egyetemen a magyaroktatást csak alkalmilag lehetett megszervezni, ezért ezeken az egyetemeken nincs erős hagyománya, folytonossága a magyar nyelv és kultúra tanításának.

A folytonos, strukturálisan megalapozott magyaroktatás hiánya persze még nem zárja ki annak lehetőségét, hogy egy egyetem mégiscsak komoly eredményeket érjen el a hungarológia terén. Ennek ékes bizonyítéka a tamperei egyetem szerepe a finnországi hungarológiában, mivel ezen az egyetemen az elmúlt évtizedekben számos kitűnő tanulmány látott napvilágot a magyar történelemkutatás és a kontrasztív magyar–finn irodalomkutatás terén. Ilyen esetben fontos – sőt, fontosabb mint máskor – kiemelni azokat az egyéneket is, akik az eredmények mögött állnak: Olli Vehvilainen történészprofesszor és Yrjö Varpio irodalomprofesszor.

Gondolom, hogy már az eddig elmondottak is szemléletessé tették azt a tényt, hogy a finn egyetemeken a magyaroktatás alapvető indítéka mindig is a finn és magyar nyelv rokonsága, nyelvtörténeti összetartozása volt. A magyar nyelv tanítását elsősorban ott sikerült folytonossá és erőssé tenni, ahol a finn szak mellett meglévő külön finnugor szak szükségletei ezt indokolták. A finn egyetemek között különleges helyzetben van a jyvaskyläi egyetem, amely 1975-ben magyar lektori státust kapott, annak ellenére, hogy ezen az egyetemen nincs finnugor szak. Ez a különleges kiindulópont azt eredményezte, hogy az ottani hungarológiai törekvések nem lettek alárendelve a finnugor tanszéknek.

A finn egyetemeken a finnugor hipotézis erős helyzete a magyar nyelv és kultúra szempontjából hasznosnak bizonyult: évtizedeken, sőt évszázadokon át fontossá és magától értetődővé tette a magyar oktatás jelenlétét. Jelenleg viszont új gondolkodásmódra van szükség, mivel a magyar oktatás elveszíti – sőt részben már el is veszítette – a hagyományos háttérét. A magyar nyelv erős helyzetének rombolódását mindenekelőtt az okozza, hogy a legutóbbi évtizedekben a nyelvek kutatásában és oktatásában – persze, nem csak a finn egyetemeken – a nyelvtörténeti szempontok egyre inkább háttérbe szorultak. Ez az 1980-as években a helsinki egyetemen például oda vezetett, hogy a magyar nyelv a finn szakos hallgatók számára megszűnt kötelező tantárgy lenni. Ugyanez a tendencia természetesen a finnugor szakra is hat, de ott a magyar nyelv helyzete nem kerül veszélybe, hanem csupán az újfajta kérdésfeltevések szükségessége vetődik fel. Az viszont valódi veszély a finnugor szakokra nézve,

hogy a finnugor összetartozásról már ismét nem mint tényről, hanem csak mint hipotézisről beszélhetünk, és ennek a hipotézisnek a magyarázó ereje se tűnik már annyira meggyőzőnek, mint az előző évszázadokban. De itt már egy másik, alapvetően fontos kérdéssel állunk szemben: az 1700-as évek második felében létrejött „tudomány” fogalom hitele mekkora most és mekkora lesz a jövőben.

Az előadásom hátralévő részében a jyväs kyläi egyetemnek a finnországi hungarológiában betöltött szerepéről szeretnék szólni. A viszonylagos részletesség annak tudható be, hogy magam is ennek a vállalkozásnak vagyok részese. Jó volna, ha a jelenlévő finn kollégák vitaindítónak tekintenék előadásomnak a saját egyetemeikre vonatkozó részét, vagy esetleg indítékot kapnának arra, hogy a saját szempontukból elemezzék a finn hungarológia helyzetét és kilátásait.

Mint már szölvünk róla, Jyväs kyläben a hungarológia nem jöhetett létre a finnugrisztika keretein belül, mivel az itteni egyetemen finnugor szak mint egyetemi tantárgy nem létezett. Továbbá azt a nézetünket is kifejtettük korábban, hogy ez a kiindulópont talán nem is előnytelen, mivel jelenleg a hungarológiának mint önálló tantárgynak inkább van hitele, mint a finnugrisztikán belüli specializációnak. Sőt: problematikusnak festettük a finnországi hungarológiáért hagyományosan legtöbbet tevő tanszékek helyzetét, mivel úgy látjuk, hogy a hungarológia terén olyan újításokra kényszerülnek – és részben már kényszerültek –, amire az „anyatanszékek” tudományos kiindulópontja (azaz a finnugor nyelvészet) nem igazán nyújt alapot.

Azt is elmondottuk már, hogy a jyväs kyläi egyetemen 1975 óta van magyar lektori státus. A lektor 1990-ig kizárólag a finn tanszéknek dolgozott, de 1990-tól részben a finn tanszéknek, részben az 1989-ben alakult hungarológiai programnak. Ennek a programnak a lektori státuson kívül többféle előménye volt. A magyaro ktatás ezen az egyetemen már 1968-tól rendszeres volt, sőt már a jyväs kyläi főiskola idején (1966-ig) is gyakran szerveztek alkalmi magyar tanfolyamokat. Ez az aktivitás nagyban köszönhető Aarni Penttiläne nek (1899–1971), a finn nyelvészet neves professzorának, aki nemcsak Jyväs kyläben, hanem a turkui egyetemen is sokat tett a magyar nyelv és kultúra érdekében.

De nem csak a nyelvészetben belül volt hagyományos a magyarság iránti érdeklődés a jyväsckyläi egyetem bölcsészkarán. Az irodalom tanszéknek és az etnológia tanszéknek is sok magyar vonatkozású kapcsolata volt, de mindenekelőtt a zenetudományi tanszéknek kell megemlítenünk, ahol az 1980-as években – jóval a hungarológiai program létrejötte előtt – Matti Vainio professzor megalapította a Kodály-központ nevű egységet, ahol a magyar zenepedagógiai hagyományt kutatják, ill. minden ezzel kapcsolatos anyagot gyűjtönek.

Elsősorban tehát a meglévő érdeklődés integrálásáról volt szó, amikor 1989 végén írásos formát kapott az egyetem hat külön tanszékének közös szándéka, melynek célja a magyarságra vonatkozó kutató- és oktatómunka fejlesztése volt. A hat tanszék – és egyben a jyväsckyläi egyetem hungarológiai programjának hat részterülete – a következő: finn nyelvészet, történelem, művészettörténet, etnológia, zenetudomány és irodalom. A hungarológiai szak – mivel minden résztvevő tanszék a saját szempontját érvényesítette – arculata erősen eltért a hagyományos filológiai beállítottságtól, ebből következően a jyväsckyläi egyetem hungarológiai képzése kezdetétől fogva széleskörű kultúrszak.

A jyväsckyläi egyetem hungarológia képzése 1990-ben mellékszakként jött létre, de 1994-ben főszakká alakult át. A szak stratégiája az, hogy a tanulás elején minden diáknak széleskörűen meg kell ismerkednie a magyarságtudománnyal, de már az első év végén elkezdődhet a specializáció. A harmadik év után két szűkebb specializációban folytatható a hungarológiai szak: a nyelvészeti és az irodalomtudományi vonalon. Hangsúlyozom, hogy ez a pillanatnyi állás, mivel a szak szerkezete olyan, hogy a többi résztvevő tanszék is akár mikor alapíthat a főszaknak megfelelő specializációt a diákjai számára.

Az oktatók egyrészt a programban résztvevő tanszékek tanárai, másrészt azok a szakértők, tudósok, akiket vendégül láthatunk a jyväsckyläi egyetemen, illetve akikhez küldhetjük a diákjainkat. És mivel a hungarológiát sem lehet egyetemi szinten hitelesen tanítani alapos felkészülés nélkül, a programban résztvevő tanszékek így tulajdonképpen arra „ítélték” magukat, hogy bizonyos hungarológiai

témákban továbbképezzék a saját tanáraikat. Ebből fakad a jyväsksylái hungarológia egyik sajátossága: a képzést nemcsak a hallgatóknak szánjuk, hanem kifejezetten az oktatóknak is. A szak öt éve alatt bölcsészkarunk több oktatója – amellet, hogy valamelyik világnyelven megismerkedett az öt érdeklődő hungarológiai kérdésekkel – még arra is vállalkozott, hogy az egyetemi hallgatókkal együtt részt vegyen nyelvi tanfolyamokon.

A szerteágazó hungarológiai célok elérése érdekében elkerülhetetlen volt, hogy kifelé nyitottak legyünk. Céltudatosan és nagymértékben kellett támaszkodnunk a máshonnan jövő oktatók segítségével, és lehetőséget kellett teremtenünk arra, hogy a mi diákjaink más egyetemeken is tanulhassanak hungarológiát. Ezen az alapon természetes szakunk erős nemzetközi jellege: úgyszólván állandóan vannak külföldi vendégeink, és a hallgatóink sok esetben a képzésük több szakaszát is külföldi egyetemeken teljesítik. A magyarországi tanulmányutak magától értetődően fontos részei a hungarológus képzésnek, de igen lényegesnek tartjuk az együttműködést azokkal a külföldi egyetemekkel is, amelyek – akárcsak mi magunk – kívülállóként szemlélik a magyarságot. Ez utóbbi cél döntően az ERASMUS-program segítségével valósul meg. 1993 óta olyan nemzetközi csereprogram részesei lehetünk, ami nemcsak a diákok, hanem az oktatók „megmozgatását” is lehetővé teszi. A program főkoordinátora a hamburgi egyetem hungarológiai központjának vezetője, Dr. Holger Fischer, s rajtunk kívül a projektumban részt vesz a hamburgi egyetem, a berlini Humboldt Egyetem, a Sorbonne, valamint a firenzei egyetem.

A kutatómunka terén is ambicionáljuk a nemzetközi együttműködést. A magyarokkal együtt folytatjuk a kontrasztív kutatásokat. Eddig elsősorban a nyelvészet terén értünk el publikálható eredményeket, ami nagyban köszönhető Keresztes László professzornak és Maticsák Sándor magyar lektornak. Ez év őszétől szeretnénk beindítani több külföldi partnerintézménnyel közösen a magyar nyelv elsajátítását vizsgáló projektumunkat. Már évek óta készülünk erre a vállalkozásra, s elképzelésünk szerint öt éven át követnénk, hogy a különböző nyelveket beszélő egyetemisták miképpen találkoznak a

magyar nyelvvel, kultúrával, a társadalmi valósággal. A kérdésfeltevésből látszik, hogy a „nyelvelsajátítás” nem egészen pontos kifejezése annak, amiről szeretnénk információt szerezni, hanem itt első sorban a kommunikáció vagy még inkább a diskurzus elsajátításáról van szó.

A jyväsksyläi egyetem hungarológiai képzésének struktúrájából – ami több tanszék erejét egy bizonyos témán belül igyekszik egyesíteni – adódik a programban résztvevő tanszékek folytonos kölcsönhatása, ugyanakkor kitűzött céljaink arra kényszerítenek minket, hogy határozottan lépünk ki saját egyetemünk keretei közül. Ebben a helyzetben hibának, hiányosságnak tűnt a szemünkben, hogy az egész finnországi hungarológiát az együttműködés és a külföldi kapcsolatok hiánya jellemzi. Ezért a Finn Akadémiának 1993 végén küldött pályázatunkban anyagi támogatást kértünk arra vonatkozóan, hogy megpróbálhassuk serkenteni a finnországi hungarológusok közös tudományos tevékenységét, ill. a külföldi hungarológusokkal való kapcsolatteremtésüket. Ennek eredményeképpen 1994 elejétől működik Finnországban egy hungarológiai kutatóhálózat, aminek a keretében évente összehívjuk a finnországi hungarológusokat és tájékoztatjuk őket a szakma eseményeiről, valamint nemzetközi tudományos konferenciákat szervezünk. Az első konferenciát 1994 őszén rendeztünk „Magyarország a II. világháború alatt” címmel.

Úgy tűnik, hogy elérkezett a finnországi hungarológiában a paradigmaváltás ideje. A nyelvrokonságban indítékát és tudományos gerincét kereső hungarológia mellé – és helyébe – egyre határozottabban az önállósult hungarológia lép, olyan hungarológia, ami már nem annyira a finnugorság részét látja a magyarságban, hanem egy olyan jelentős európai kultúrkört, ami nagyon különbözik a miénktől, de ugyanakkor tovább viseli magán a finnek és a magyarok rokonságának mítoszát is. Valószínűleg ezen, és csak ezen az alapon lesz szalonképes a magyar nyelv majd a finn gimnáziumok számára is.